

MIEDZY OBOWIAZYWANIEM A REKOMENDACJĄ: O CHARAKTERZE ZWIĄZANIA AKTÓW W PRAWIE KANONICZNYM

BETWEEN OBLIGATION AND RECOMMENDATION: JURIDICAL NATURE OF THE BINDING FORCE OF ACTS IN CANON LAW

Mgr lic. Julia Hesse-Gawęda

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Polska
e-mail: d16096@doktorant.upjp2.edu.pl; <https://orcid.org/0009-0002-0445-1602>

Abstrakt

W artykule przedstawiono specyfikę kościelnych aktów prawnych, koncentrując się na problemie ich mocy obowiązującej. Postawiona hipoteza badawcza dotyczy pytania, czy każdy dokument wydany przez najwyższą władzę kościelną ma charakter prawnie wiążący *sensu stricto*, czy też jedynie zalecający. Celem opracowania jest wskazanie różnic pomiędzy poszczególnymi aktami kościelnymi oraz ocena tego, czy nazwa aktu pozostaje adekwatna do jego rzeczywistej mocy prawnej. W artykule dokonano klasyfikacji dokumentów kościelnych na normatywne, zalecająco-interpretacyjne oraz doktrynalno-duszpasterskie. Przedstawiono również kryteria umożliwiające rozpoznanie charakteru dokumentu, obejmujące m.in. nazwę, treść, język, cel, podmiot wydający oraz adresata. Analiza uwypukla trudności interpretacyjne wynikające z niejednoznacznego określenia charakteru prawnego dokumentów oraz wskazuje, że zastosowanie zaproponowanych kryteriów umożliwia rozróżnienie aktów wiążących od niewiążących. Badania przeprowadzono z wykorzystaniem metody dogmatyczno-prawnej oraz analizy źródeł prawa.

Słowa kluczowe: charakter prawny, akty normatywne, akty zalecająco-interpretacyjne, akty doktrynalno-duszpasterskie

Abstract

The article presents the specifics of ecclesiastical legal acts, focusing on the issue of their binding force. The research hypothesis concerns the question of whether every document issued by the highest ecclesiastical authority has a legally binding character *sensu stricto* or is merely recommendatory. The aim of the study

is to indicate the differences between various church acts and to assess whether the title of an act always corresponds to its actual legal force. The article classifies church documents into normative, recommendatory-interpretative, and doctrinal-pastoral categories. It also presents criteria that allow for the identification of the nature of a document, including its title, content, language, purpose, issuing authority, and addressees. The analysis highlights interpretative difficulties arising from the ambiguous determination of the legal character of documents and demonstrates that the application of the proposed criteria allows for distinguishing binding acts from non-binding ones. The research was conducted using the doctrinal-legal method and an analysis of legal sources.

Keywords: legal character, normative acts, advisory-interpretative acts, doctrinal-pastoral acts

Wstęp

Doktryna niezmiennie podkreśla, że normy prawa kanonicznego wywodzą się z dwóch głównych źródeł: prawa Bożego oraz prawa ludzkiego zarówno w postaci spisanej, jak i zwyczajowej. Oznacza to, że porządek prawa kanonicznego może być metodologicznie badany jako autonomiczny i przynajmniej dwuwymiarowy system prawny, którego wyjątkowość wynika z jego dualistycznej natury, tj. takiej, która łączy wymiar teologiczny z jego aspektem ściśle normatywnym [Michowicz 2023, 92].

Aspekt teologiczny wynika z samej natury systemu prawa kanonicznego. Prawo Boże, obejmujące prawo naturalne i pozytywne, stanowi fundament i najwyższy porządek prawny w całym Kościele. Wyznacza ono kierunek stanowienia prawa, wskazuje wartości i determinuje postawę każdego wiernego zgodnie z wielowiekową zasadą, według której we wspólnocie Kościoła ortopraksja jest odzwierciedleniem ortodoksji. W tym sensie nie można odmówić prawu Bożemu funkcji bezsprzecznie nadrzędnej, jaką jest doprowadzenie wiernych do pełnej jedności z Bogiem [Augustyniak 2014, 17]. Prawo Boże, także i naturalne, stanowi bezsprzeczną podstawę dla kanonicznego prawa pozytywnego i wpływa na jego funkcjonowanie, co wynika z trzech zasadniczych racji. Po pierwsze, jest niezbędne do tego, aby ustawy kościelne posiadały moc obowiązującą w takim zakresie, w jakim wprost i bezpośrednio odnoszą się do treści Objawienia. Po drugie, prawo naturalne wyznacza granice prawa ludzkiego, co oznacza, że wszystkie akty normatywne władzy kościelnej muszą być z nim zgodne. Po trzecie, prawo naturalne określa także zasady postępowania, wyznaczając podstawowe

kryteria oceny moralnej działań wiernych oraz kierunki rozstrzygnięcia tych zdarzeń, dla których ustawodawca nie przewidział jednoznacznej regulacji pozytywno-prawnej [Hemperek i Góralski 1995, 13-14]. Zasadnym jest więc stwierdzenie, że prawo naturalne pełni podwójną funkcję: fundamentu i ograniczenia pozytywnego prawa kanonicznego, wskazując jednocześnie „ramowe wytyczne” dla dalszych regulacji.

O nadrzędnej roli prawa Bożego względem unormowań ludzkich (czysto kościelnych) stanowi również ustawodawca w kodeksie prawa kanonicznego z 1983 r.¹, w którym – zgodnie z dyspozycją wyrażoną odpowiednio w kan. 199 i 1163 § 2 – statuuje, że: „nie podlegają przedawnieniu prawa i obowiązki wynikające z prawa Bożego, naturalnego”, oraz: że „małżeństwo zawarte nieważnie z powodu przeszkody z prawa naturalnego albo z prawa Bożego pozytywnego może być sanowane wyłącznie po ustaniu przeszkody”.

Przedmiot badań w niniejszym artykule dotyczy specyfiki tych kościelnych aktów normatywnych, w których formułowana przez ustawodawcę normatywność obowiązku ustępuje zaleceniu bądź rekomendacji. Taka hipoteza badawcza wynika z obserwacji nieadekwatności nomenklatury stosowanej przez ustawodawcę, tzn. jest odzwierciedleniem pewnej praktyki nazywania regulacji ściśle niewiążących za pomocą sformułowań, które jednak związanie implikują. W tym celu proponuje się klasyfikację aktów kościelnej władzy rządzenia w zakresie *munus regendi* na: akty ściśle normatywne, zalecająco-interpretacyjne oraz doktrynalno-duszpasterskie. Zastosowanie tak zakomunikowanych kryteriów umożliwi ustalenie ich pełnej mocy wiążącej lub tylko doradczej czy wręcz duszpasterskiej.

1. Prawo kanoniczne jako porządek teologiczno-normatywny

Aspekt normatywny porządku prawa kanonicznego obejmuje zbiór norm ustanawianych i promulgowanych przez kompetentną władzę kościelną, które to normy i przepisy wspólnie tworzą spójny system regulacji istotny dla wspólnoty Kościoła. W tym kontekście prawo kanoniczne pełni funkcję porządkującą wobec wewnętrznej struktury Kościoła, wprowadzając pożądaną ład w jego życiu instytucjonalnym i wspólnotowym. Podobnie

¹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallottinum, Poznań 2022 [dalej: KPK/83].

jak prawo świeckie, opiera się na spójnym zbiorze norm i zasad, które mają wiążący charakter [Kasprzak 2005, 330-33] spełniając wszystkie przesłanki konieczne do uznania go za prawdziwy porządek prawny. Dokonuje się to między innymi poprzez istnienie kryteriów, które umożliwiają jednoznaczne określenie jego wiążącego charakteru. Normy prawa są generalne, promulgowane, prospektywne, a ponadto cechują się jasnością, logicznością, realną możliwością wypełnienia oraz stałością [Kroczek 2016, 75].

Specyfika porządku prawa kanonicznego polega jednocześnie na tym, iż pomimo jego normatywnego charakteru przepisy zawarte w licznych aktach władzy kościelnej powinny być nakierowane na główny cel, wynikający z prawa Bożego, czyli zbawczego zjednoczenia człowieka z Bogiem [Kasprzak 2005, 316]. Prawo kanoniczne nie ogranicza się jedynie do zbioru norm określonych w perspektywie horyzontalnej, lecz wchodzi w interakcję z elementami właściwymi dla życia duchowego, takimi jak sakramenty, charyzmaty czy posługi. Elementy te są niezbędne dla pełnego rozwoju życia chrześcijańskiego, ponieważ Kościół stara się kształtować swoje przepisy w taki sposób, aby odpowiadały głównie duchowym potrzebom i zobowiązaniom wiernych [tamże, 330]. Oznacza to, że cały kościelny porządek prawny opiera się na współistnieniu elementów normatywnych i teologicznych. W rezultacie oba te „porządki” wzajemnie przenikają się i nie mogą bez siebie istnieć, ponieważ wynika to z ich głęboko osmotycznej natury.

Istnieją przesłanki do tego, by twierdzić, że prawo kanoniczne oddziałuje na swoich adresatów na dwa sposoby: zewnętrznie oraz wewnętrznie. Zewnętrzne oddziaływanie utożsamia się z prawnym aspektem systemu prawa kanonicznego, potrzebnym do skutecznego regulowania praw i obowiązków każdej społeczności. Z drugiej strony, ze względu na swój wymiar teologiczny, oddziałuje na wiernych również „od wewnątrz”, kształtując ich sumienia i wspierając rozwój moralny [tamże, 316-17]. Kwestią jest zatem, na ile dualistyczna natura porządku prawa kanonicznego determinuje sposób tworzenia oraz przekazu aktów kościelnych? Analiza tego zagadnienia pozwala lepiej uchwycić specyfikę stanowionych norm kościelnych oraz mechanizmy ich funkcjonowania w życiu wspólnoty wierzących.

2. Kryteria prawnego związania aktów władzy rządzenia

Dwubiegunowość porządku prawa kanonicznego, łącząca w sobie wymiar prawny i teologiczny, znajduje swoje odzwierciedlenie nie tylko

w sposobie oddziaływania prawa na wiernych, ale również w aktach ogłoszonych przez kościelnego prawodawcę. Dokumenty te, stanowią narzędzie realizacji obu wymiarów prawa, normatywnego i duszpasterskiego. W związku z tym, dla pełnego zobrazowania funkcji i znaczenia dokumentów Kościoła, zasadne jest określenie kryteriów, które umożliwią jednoznaczne przyporządkowanie danego aktu do właściwej kategorii, co z kolei ułatwi ocenę ich ściśle prawnego charakteru.

Jako pierwsze kryterium należy wskazać nazwę dokumentu, która w wielu przypadkach nie zawsze odzwierciedla jego rzeczywistą rangę czy charakter. Wydaje się, że w praktyce kościelnej większe znaczenie ma treść dokumentów niż ich nazwa, czego przykładem jest instrukcja procesowa *Dignitas connubii*², której nazwa nie odzwierciedla w pełni jej prawnego charakteru. Choć DC powinna mieć charakter zalecająco-interpretacyjny (jest bowiem aktem administracyjnym, nie stricte normatywnym), to jednak w analizowanym przypadku wprowadza regulacje o charakterze wiążącym [Kroczek 2017b, 97-100]. Wynika z tego, że charakter aktu nie przesądza w sposób absolutny i bezwzględny obowiązywania regulacji tam stanowiących. Podobnym przykładem jest instrukcja Konferencji Episkopatu *Polski o przygotowaniu do zawarcia sakramentalnego małżeństwa*, obowiązująca od 1989 r.³, która była *de facto* dekretem ogólnym (nie zaś aktem administracyjnym), a więc aktem wykonawczym do ustawy (do norm materialnego i formalnego prawa małżeńskiego). Nie oznacza to jednak zupełnej dezorientacji w przedmiocie wyróżnienia aktów normatywnych od tych o przeważającym nachyleniu doktrynalnym i duszpasterskim. Można bowiem przyjąć, że co do zasady, dokumenty o charakterze normatywnym to: konstytucje apostołskie, listy apostołskie, motu proprio, kodeksy prawa, dekrety ogólne, nakazy karne, konstytucje zakonne czy statuty stowarzyszeń wiernych. Dokumenty o charakterze doktrynalno-duszpasterskim to przede wszystkim encykliki i adhortacje apostołskie; z kolei akty zalecająco-interpretacyjne to: instrukcje, wytyczne, okólniki, vademeca.

² Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Instructio servanda a tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii* (25.01.2005), „Communications. 37 (2005), s. 11-92; tekst polski w: *Komentarz do Instrukcji Procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2007, s. 1-421 [dalej: DC].

³ Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w kościele katolickim* (05.09.1986), „Akta Konferencji Episkopatu Polski” nr 1 (1998), s. 85-137.

Warto podkreślić, że nazwa dokumentu mimo wszystko jest bardzo istotna. Gdyby dokument o charakterze doktrynalno-duszpasterskim przybrał formę właściwą aktom normatywnym (np. „ustawy”), adresat mógłby uznać, iż doszło do błędu w nazewnictwie. Jednocześnie gdyby taki dokument został promulgowany, mogłaby powstać dodatkowa trudność interpretacyjna. Mimo że treść nie odpowiadałaby naturze ustawy, autorytet ustawodawcy mógłby sugerować stricte wiążący charakter aktu, co istotnie komplikowałoby ustalenie jego właściwego przeznaczenia i zastosowania.

Drugim istotnym kryterium jest treść aktu. Dokumenty normatywne obejmują przede wszystkim przepisy i normy prawne, nacechowane sformułowaniami typowymi dla nakazów: „powinno być” (kan. 63 § 1), „należy” (kan. 5 § 1), „ma obowiązek” (kan. 41), „należy ustanawiać” (kan. 1317), „ma ukarać” (kan. 1326 § 1); zakazów: „zabrania się” (kan. 285 § 3), „nie wolno” (kan. 36 § 2), „nie należy ustanawiać” (kan. 1318) oraz uprawnień: „ma prawo” (kan. 91), „posiada przyrodzone i własne prawo” (kan. 1311 § 1). Ponadto ustawodawca w aktach o charakterze normatywnym przewiduje sankcje za niezastosowanie określonych przepisów. Jako przykład należy wskazać odnowioną księgę VI KPK/83, która zawiera przepisy regulujące wspomniany aspekt. Podobnym językiem prawnym mogą posługiwać się ustawodawcy przy tworzeniu aktów interpretacyjno-zalecających. Wiąże się to z tym, że takie akty często posiadają częściowo wiążący charakter, a co za tym idzie mogą być również traktowane jako dokumenty quasi-normatywne. Ponadto, zawierają sformułowania mające na celu wyjaśnienie określonych zagadnień. Dominują w nich wyrażenia: „wskazuje”, „należy uwzględnić”, „rozważyć”, „uporządkować”, „określić”, „przygotować”, „zachęcić”⁴.

W przypadku dokumentów i aktów doktrynalno-duszpasterskich ich treść znacząco się różni. Przeważa w nich język egzortatywny, zachęty, perswazji, refleksji teologicznej, wskazań duszpasterskich. Dla przykładu, w encyklice *Dilexit Nos*⁵, papież Franciszek rozważa moralne, teologiczne i filozoficzne problemy dotyczące „serca” ludzkiego. Język tego dokumentu jest

⁴ Kongregacja Edukacji Katolickiej (Instytucji Studiów Wyższych), *Instrukcja Studia prawa kanonicznego w świetle reformy procesu małżeńskiego* (27.04.2018), https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_20180428_istruzione-diritto-canonico_pl.html [dostęp: 10.12.2025].

⁵ Franciscus PP., *Litterae Encyclicae Dilexit Nos de humano et divino amore Iesu Christi Cordis* (01.11.2024), AAS 116 (2024), s. 1369-438; tekst polski: Franciszek, *Encyklika Dilexit Nos*, Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej TUM, Wrocław 2024 [dalej: DN].

emocjonalny i teologiczny, np. „jako metaforę, pozwólcie mi przypomnieć” (DN 7), „konieczne jest, aby znów mówić o sercu” (DN 9), „jest to ważne słowo dla filozofii i teologii” (DN 15). Często pojawiają się nawiązania do Pisma Świętego (DN 34, 37, 39), co dodatkowo potwierdza zdecydowanie doktrynalny charakter dokumentu. Nie można jednak wykluczyć „twardego” związania adresatów DN, choć byłoby to zdecydowanie odstąpienie od tradycji i dominującej praktyki.

Trzecim, na pozór nieistotnym, kryterium jest uwzględnienie wstępu dokumentu, który określa jego cel, zaś analiza sformułowań zawartych w nim pozwala określić charakter i przeznaczenie takiego aktu. W większości dokumentów kościelnych dość łatwo o jego identyfikację już w preambule. Przykładem dokumentu, w którym wstęp pełni istotną funkcję, jest instrukcja *Studia prawa kanonicznego w świetle reformy procesu małżeńskiego*, w której jasno stanowi się, iż „wydaje [się] niniejszą Instrukcję w celu zachęcenia oraz wskazania kierunków dla studiów prawa kanonicznego”. Wynika z tego, że chodzi o dokument zalecająco-interpretacyjny o niewiążącym charakterze (miękkim związaniu). To samo odnosi się do *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich*⁶, w którym Dykasteria Nauki Wiary stanowi, że akt „ma być ono swego rodzaju podręcznikiem”. Nie inaczej jest w przypadku adhortacji apostolskiej *Dilexit Te*⁷ papieża Leona XIV, w której dokończył dokument swego poprzednika Franciszka, określając cel jej wydania słowami: „aby wszyscy chrześcijanie mogli dostrzec silny związek między miłością Chrystusa a Jego wezwaniem, abyśmy stawali się bliźniami ubogich”. Uprawnionym jest zatem wstępny wniosek, według którego mamy do czynienia z dokumentem o charakterze doktrynalno-duszpasterskim, którego celem jest zarówno przekazanie nauki Kościoła (ortodoksji), jak i wskazanie praktycznych kierunków życia chrześcijańskiego (ortopraksji).

⁶ Dykasteria Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich*, wersja 2.0, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.0_pl.html, [dostęp: 10.12.2025; dalej: *Vademecum*].

⁷ Leo PP. XIV, *Adhortatio Apostolica Dilexi Te de dilectione pauperum* (09.10.2025), https://www.vatican.va/content/leo-xiv/la/apost_exhortations/documents/20251004-dilexi-te.html [dostęp: 10.12.2025]; tekst polski: Leon XIV, *Adhortacja apostolska Dilexi Te o miłości do ubogich*, Wydawnictwo M, Kraków 2025.

Hipoteza odmienna to z kolei list apostolski, w formie motu proprio papieża Leona XIV, w którym stanowi: „nakazuję, aby postanowienia tego Listu Apostolskiego miały moc trwałą i stałą, niezależnie od wszelkich sprzecznych zapisów”⁸. Nie budzi wątpliwości, że dokument ten posiada charakter normatywny.

Czwarte, ostatnie kryterium, dotyczy podmiotu wydającego akt i jego adresata. Dokumenty o charakterze zalecająco-interpretacyjnym zazwyczaj publikowane są przez kolegalne „organy” Kościoła i kierowane do konkretnej grupy wiernych. Jako przykład warto wskazać instrukcję Kongregacji ds. Duchowieństwa skierowanej „do kapłanów, proboszczów oraz do ich współpracowników posługujących w zakresie ich troski o zbawienie dusz”⁹. Jasno określona grupa odbiorców regulacji quasi-normatywnych została także wskazana w wytycznych Konferencji Episkopatu Polski „dotyczących wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia”. Wytyczne te zostały określone „w celu przyścia z pomocą osobom, mającym prowadzić wstępne dochodzenie kanoniczne”¹⁰.

Dokumenty o charakterze doktrynalno-duszpasterskim zazwyczaj kierowane są do wszystkich wiernych i wydawane są przez najwyższy autorytet w Kościele, czyli samego papieża. Encyklika *Centesimus Annus* Jana Pawła II¹¹, została skierowana do „czcigodnych braci w episkopacie, do kapłanów

⁸ Leo PP. XIV, *Lettera Apostolica in forma di motu proprio sulla composizione e Presidenza della Pontificia Commissione per lo Stato della Città del Vaticano* (19.11.2025), https://www.vatican.va/content/leo-xiv/it/apost_letters/documents/20251119-il-governatorato.html, [dostęp: 10.12.2025].

⁹ Congregazione per il clero, *Istruzione Il presbitero pastore e guida della comunità parrocchiale* (4.08.2002), https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccclergy/documents/rc_con_ccclergy_doc_20020804_istruzione-presbitero_it.html?utm [dostęp: 10.12.2025]; tekst polski: Kongregacja Ds. Duchowieństwa, *Instrukcja Kapłan pasterz i przewodnik wspólnoty parafialnej*, Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej TUM, Wrocław 2022.

¹⁰ Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia* (20.06.2009), „Akta Konferencji Episkopatu Polski” nr 27 (2015), s. 39-49.

¹¹ Ioannes Paulus PP. II, *Litterae Encyclicae Centesimus Annus Venerabilibus in episcopatu Fratribus Clericisque et Religiosis Familiis, Ecclesiae Catholicae Fidelibus universis necnon bonae voluntatis hominibus saeculo ipso Encyclicis ab editis litteris Rerum novarum transacto* (09.10.1991), AAS 83 (1991), s. 793-867; tekst polski: Jan Paweł II, *Centesimus annus*, Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej TUM, Wrocław 2000.

i rodzin zakonnych, do wiernych Kościoła katolickiego i wszystkich ludzi”, a więc do każdego człowieka dobrej woli, nawet tych, którzy nie podzielają wartości życia chrześcijańskiego. Jest to swego rodzaju sposób na poszerzenie odbiorców tego rodzaju dokumentu. Adhortacja apostolska *Amoris Laetitia* papieża Franciszka, skierowana jest z kolei „do biskupów, do kapłanów i diakonów, do osób konsekrowanych, do małżonków chrześcijańskich i do wszystkich wiernych świeckich”¹². Ponownie dostrzec można szerokie grono adresatów, mimo że adhortacja koncentruje się tematycznie (w tym przypadku) na problemie rodziny, choć nie wyklucza osób, których ta problematyka nie dotyczy bezpośrednio.

Dokumenty o charakterze normatywnym ze względu na swój wiążący charakter, winny określać w sposób sprecyzowany swoich adresatów. Są one wydawane przez władzę kościelną posiadającą prawotwórcze uprawnienia. Zgodnie z dyspozycją kan. 1 KPK/83, wszystkie normy zawarte w nim obejmują tylko wiernych przynależnych do Kościoła łańciskiego. Ponadto, adresatem norm zawartych w kodeksie, zgodnie z kan. 96 KPK/83 jest każdy, kto po przyjęciu chrztu otrzymał prawa i obowiązki zgodnie ze swoim statusem. Warto wskazać, że dokumenty o charakterze normatywnym nie zawsze są bezpośrednio skierowane do „stypizowanej” grupy odbiorców. Ustawodawca może bowiem wprowadzać zmiany w obowiązujących normach, niezależnie od tego, kto jest ich adresatem. Jako przykład można podać motu proprio *Vos estis lux mundi*¹³ papieża Franciszka, który wprowadził tymczasowo obowiązujące, specjalne przepisy, dotyczące obowiązków i procedur w przedmiocie zgłaszania nadużyć seksualnych.

3. Klasyfikacja dokumentów kościelnych

Prawo kanoniczne, jak każdy porządek prawny, obejmuje przede wszystkim normy o charakterze wiążącym. Jak wspomniano, część norm została zaczerpnięta z prawa Bożego, a część jest pochodzenia ludzkiego, tworzona

¹² Franciscus PP., Adhortatio Apostolica *Amoris Laetitia* de amore in familia (19.03.2016), AAS 108 (2016), s. 311-446; tekst polski: Franciszek, *Adhortacja apostolska Amoris Laetitia*, Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej TUM, Wrocław 2016.

¹³ Franciscus PP., Litterae Apostolicae motu proprio datae *Vos estis lux mundi* (07.05.2019), AAS 111 (2019), nr 6, s. 823-32; tekst polski w: *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich. Aspekt prawny*, red. P. Studnicki, M. Dalgiewicz, Apostolicum, Ząbki 2020, s. 46-56.

przez ustawodawców. W efekcie, prawo kanoniczne stanowi zespół przepisów i regulacji określających funkcjonowanie Kościoła katolickiego [Hemperek i Góralski 1995, 6].

Jeśli przyjąć, że dominującym aktem normatywnym w porządku prawnym tradycji romanistycznej jest ustawa, należałoby przyjąć, że w systemie hierarchii prawa jest aktem najwyższym, zasadniczym. Jest publikowana w sposób oficjalny, posiada logiczną strukturę i może wpływać na kształtowanie nowych przepisów, dostosowując normy do potrzeb życia [Krukowski i Sobański 2003, 54-55]. Klarownym przykładem są dwa obowiązujące kodeksy prawa: dla Kościoła łacińskiego i Kościołów wschodnich¹⁴ [Kroczek 2016, 76]. Kodeksy te zawierają uporządkowane normy prawne, których głównym celem jest regulowanie wewnętrznej struktury i misji Kościoła oraz stosunków prawnych między jego członkami [Sitarz 2004, 94].

Co do zasady, akty normatywne o charakterze powszechnym w formie ustawy wprowadzane są do systemu prawa poprzez konstytucje apostołskie oraz listy apostołskie *motu proprio datae*. Pierwsze posiadają moc obowiązującą wszędzie i względem wszystkich adresatów, jak również zawierają regulacje dotyczące wiary czy dyscypliny Kościoła. Ustawą jest także list apostołski w formie *motu proprio*, mimo że promulgowany jest w sposób zwyczajny tj. nieuroczysty, zazwyczaj w formie dekretu. Dokumenty te regulują równie istotne materie podobnie jak konstytucje [Hemperek i Góralski 1995, 16-18]. Ponadto, w rozumieniu kan. 754 KPK/83, do grupy normatywnych aktów prawnych oprócz konstytucji instytucji zakonnych należą również dekrety wykonawcze. Chodzi de facto o specyficzną formę dekretów ogólnych, a więc takich regulacji, które ex kan. 29 KPK/83 posiadają moc ustawy [Dudziak 2002, 45-46]. Choć w doktrynie dekrety ogólne są ujmowane jako akty prawnie wiążące, a więc posiadające moc ustawy, w doktrynie kwestionuje się to stanowisko, podkreślając, że ich charakter i funkcja odbiegają od norm ustawowych, mimo że w praktyce mogą wywoływać zbliżone skutki prawne [Dzierżon 2024, 11]. Widoczny jest zatem problem związany z niejednoznacznością nazewnictwem aktów kościelnych, co rodzi trudności interpretacyjne, jak również wątpliwości co do ich

¹⁴ *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (18.10.1990), AAS 82 (1990), s. 1045-363; tekst polski: *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*. Stan prawny na dzień 1 grudnia 2024 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallottinum, Poznań 2025.

rzeczywistej mocy prawnej. Podobnie ma się rzecz z dyrektoriami: w instytucjach zakonnych pełnią funkcję albo dekretów ogólnych albo instrukcji, zaś w praktyce Kurii Rzymskiej mogą przybierać charakter dokumentu doktrynalnego, a niekiedy i formacyjnego [Andrés Carvajal 2003, *passim*].

W dalszej kolejności sklasyfikowania charakteru dokumentów kościelnych, w sukurs przychodzą ustalenia Soboru Watykańskiego II, który w nr. 21-25 konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen Gentium*¹⁵ określił, że święci szafarze w Kościele, na wzór swego Założyciela, realizują trzy podstawowe zadania: nauczania, uświęcania i rządzenia. Charakter przyznanej im i sprawowanej przez nich władzy determinuje zatem „gatunkową wartość” poszczególnych ich aktów. Oznacza to, że władza rządzenia, w kontekście istnienia poszczególnych dokumentów kościelnych, realizuje się zwykle w wydawaniu aktów normatywnych. Funkcja nauczania realizowana jest m.in. przez publikację dokumentów doktrynalno-duszpasterskich, które, co do zasady, nie posiadają mocy wiążącej. Przeważa w tych dokumentach duch egzorty, zaleceń, wskazań determinujących określone wartości i normy postępowania. Kościelnego przełożonego zatem nie należy postrzegać wyłącznie w roli prawodawcy, lecz również jako nauczyciela i „duchowego przewodnika”, którego zadaniem jest także i jednocześnie formowanie sumień oraz wskazywanie właściwego kierunku rozwoju życia chrześcijańskiego. Można zatem twierdzić, że przełożony kościelny posiadający uprawnienia prawotwórcze jawi się nie tylko jako prawodawca w sensie ścisłym, lecz również jako nauczyciel (świętych prawd) i szafarz (świętych tajemnic).

Kontynuując, można pytać, których aktów kościelnej władzy jest więcej? Tych o charakterze ściśle normatywnym, czy raczej tych doktrynalno-duszpasterskich? Jeśli Sobór Watykański II określił, że podstawową misją Kościoła jest głoszenie ewangelicznego orędzia, może się okazać, że w jej realizacji o wiele skuteczniejsze okażą się te o ewidentnym nachyleniu doktrynalnym i duszpasterskim, tzn. bez twardego związania, implikujące penalizację czynów naruszających dyscyplinę kościelną w tym zakresie. Wydaje się, że to właśnie ta kategoria aktów w sposób szczególny odróżnia prawo kanoniczne od innych porządków prawnych. Ze względu

¹⁵ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Constitutio dogmatica de Ecclesia *Lumen gentium* (21.11.1964), AAS 57 (1965), s. 5-75; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje, tekst polski, nowe tłumaczenie*, Pallottinum, Poznań 2002, s. 63-104. [dalej: LG].

na to, że najwyższym prawem w Kościele jest realizacja celu duchowego, cały porządek prawa kanonicznego „wywodzi się” z teologii. Naturalną tego konsekwencją jest kreowanie takich przepisów, które zapewnią, nawet w minimalnym zakresie, sposób prawidłowej realizacji celów wspólnoty Kościoła w myśl fundamentalnej zasady *salus animarum suprema lex* wskazującej na to, że troska o zbawienie wiernych stanowi nadrzędny cel Kościoła [Kroczek 2017a, 18-21]. Z tej racji szeroko rozumiane akty kościelne nie mogą ograniczać się wyłącznie do normatywnego wymiaru prawa, działającego na wiernych zewnątrz, lecz muszą również uwzględniać wymiar wewnętrzny, kształtujący sumienia i postawy duchowe adresatów. Nie stanowią one aktu ustawodawczego w ścisłym znaczeniu, jednak ze względu na autorytet i doniosłość np. promulgacji papieskiej posiadają znaczącą moc oddziaływania [Sitarz 2004, 54]. Niemal identyczną funkcję pełnią adhortacje apostolskie, które treścią zbliżone są do encyklik, aczkolwiek przez upomnienia i wytyczne dla określonych stanów faktycznych, mogą posiadać charakter wiążący. Jako przykład warto wskazać nr 68 *Familiaris consortio*¹⁶ Jana Pawła II w którym problematyka wiary nupturientów zostaje odniesiona do konstytutywnych elementów zawieranego małżeństwa. Nie są zatem tylko aktami o wymiarze duchowym, który skierowany jest do określonej grupy adresatów, bądź do całego Kościoła powszechnego, ale także quasi-regułą zachowania [tamże, 3].

Zauważyć nadto należy, że kościelny ustawodawca nie zdecydował się na wyczerpujące uregulowanie każdej materii związanej z życiem i działalnością wspólnoty Kościoła na poziomie ustawy wyrażonej w formie-kodeksie. Z jednej strony to naturalna kolej rzeczy, która wynika z szybko zmieniającego się świata i wielu nowych możliwości prawnych. W takich hipotezach ustawodawca odsyła do „ustaw wydanych w podobnych sprawach, ogólnych zasad prawa stosowanych z zachowaniem słuszności kanonicznej, orzecznictwa i praktyki Kurii Rzymskiej oraz powszechnej i stałej opinii uczonych” (kan. 19 KPK/83). Z drugiej zaś strony, kościelny legislator czerpie z przepisów prawa państwowego, ze względu na współistnienie obu tych systemów prawnych w ramach jednej tradycji prawnej i jednego terytorium ich obowiązywania: „ustawy państwowe, do których odsyła prawo kościelne należy

¹⁶ Ioannes Paulus PP. II, Adhortatio Apostolica *Familiaris consortio* (03.02.1982), AAS 74 (1982), s. 81-191; tekst polski: Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej TUM, Wrocław 2000.

stosować w prawie kanonicznym” (kan. 22 KPK/83). Zgodnie z brzmieniem kan. 16 KPK/83, przepisy mogą wymagać interpretacji (*omnia sunt interpretanda*), co implikuje i uzasadnia z kolei istnienie różnorodnych aktów normatywnych i quasi-normatywnych. Truizmem byłaby teza, według której forma-kodeksu wystarcza do stanowienia prawa w Kościele.

W związku z tym, na szczególną uwagę zasługują także te akty, których charakter można określić jako zalecająco-interpretacyjny. Należą do nich przede wszystkim instrukcje, czyli takie akty administracyjne, które doprecyzowują przepisy zawarte w ustawie oraz wyjaśniają motywy i racje, jakie należy uwzględnić przy jej stosowaniu. Ich zasadniczym celem jest ułatwienie właściwego wprowadzenia ustaw w życie oraz zapewnienie jednolitej praktyki [Dudziak 2002, 47]. Ich podstawową rolą jest objaśnianie prawa. Należy mimo wszystko uwzględnić fakt, iż niektóre instrukcje zyskują charakter powszechnie obowiązującego prawa mimo formalnego aktu promulgacji typowego dla ustawy [Hemperek i Góralski 1995, 20]. Jako drugi przykład warto wskazać wspomniane wyżej *Vademecum*, które pełni funkcję praktycznego podręcznika pozbawionego mocy normatywnej, aczkolwiek dla formalnego prawa karnego stanowi solidny punkt odniesienia w sensie quasi-normatywnego związania w hipotezie implementacji wykładni norm karno-kanonicznych. Celem takiego podręcznika jest doprecyzowanie i wyjaśnienie aktualnych procedur prawnych (w tym wypadku karnych), które stoją na straży zagwarantowania jednolitości stosowania prawa w Kościele.

Interesującym przypadkiem badawczym są także wytyczne, przez które rozumie się dokumenty o funkcji instrukcyjnej, wyjaśniającej, interpretacyjnej bądź rekomendacyjnej, pozbawione cech właściwych aktom normatywnym *sensu stricto* [Odachowski 2018, 269-70]. Należą one do tej samej grupy aktów prawnych co rekomendacje, akty *soft law* czy kodeksy etyki. Ich znaczenie w praktyce prawnej rośnie zwłaszcza tam, gdzie formalne przepisy nie nadążają za dynamicznymi zmianami społecznymi i technologicznymi, pełniąc funkcję elastycznego narzędzia wspierającego interpretację i stosowanie prawa. [Kozłowski i Konca 2025, 2, 22]. Zakres rozumienia definicji wytycznych można również ująć w taki sposób, aby opracowywane były zgodnie z zasadami techniki legislacyjnej [Kroczek 2017b, 92-93].

Dokumenty o charakterze interpretacyjno-zalecającym są jednak dosyć problematyczne, ponieważ nie do końca jasne jest, kiedy dany akt prawny posiada moc wiążącą, a kiedy jest wyłącznie zaleceniem (np. instrukcja, dyrektorium). Dostrzegalny jest chaos w nomenklaturze kościelnych aktów prawnych

i dokumentów im podobnych, który w dłuższej perspektywie może prowadzić do głębszego zamieszania i utrudniać zrozumienie woli prawodawcy. W tym kontekście warto opracować kryteria, na podstawie których możliwe będzie samodzielne określenie charakteru prawnego dokumentów kościelnych.

Podsumowanie

W odniesieniu do postawionej hipotezy badawczej należy podkreślić, że nie każdy akt wydany przez najwyższą władzę Kościoła posiada charakter prawny *sensu stricto*. Porządek prawa kanonicznego obejmuje akty normatywne o mocy wiążącej oraz dokumenty doktrynalne niemające mocy wiążącej, natomiast akty interpretacyjne mogą występować zarówno w formie wiążącej, jak i niewiążącej. Przedstawiona w artykule klasyfikacja dokumentów kościelnych oraz sformułowane kryteria ich oceny (nazwa, treść, język, wstęp, podmiot wydający i adresat) umożliwiają precyzyjne rozróżnienie pomiędzy aktami normatywnymi a tymi o charakterze zalecająco-interpretacyjnym czy doktrynalno-duszpasterskim. Wskazane kryteria ukazują, że nazwa dokumentu nie zawsze odzwierciedla jego rzeczywistą moc prawną, co rodzi potencjalne trudności i może prowadzić do błędnych interpretacji. W świetle tych ustaleń konieczne jest zachowanie ostrożności w ocenie charakteru prawnego dokumentów Stolicy Apostolskiej, a także rozwijanie metod, które pozwolą na ich bardziej jednoznaczną kwalifikację w praktyce kanonistycznej. Przede wszystkim, wyraźne wyodrębnienie dokumentów wiążących od niewiążących pomaga w poprawnej interpretacji i sprzyja właściwemu funkcjonowaniu prawa kanonicznego, w którym przepisy ściśle łączą się z teologicznym wymiarem tego systemu. *De lege ferenda* należałoby wprowadzić wyraźne i systemowe rozróżnienie aktów kościelnych na dwie kategorie: dokumenty o charakterze wiążącym prawnie oraz dokumenty o charakterze niewiążącym prawnie. Postulat ten wynika z dostrzegalnej niejednorodności terminologicznej oraz braku konsekwencji w oznaczaniu charakteru prawnego dokumentów, co w praktyce może prowadzić do trudności interpretacyjnych oraz niepewności co do ich skutków prawnych.

Ponadto warto konsekwentnie posługiwać się już istniejącymi nazwami dokumentów, takimi jak encykliki czy adhortacje apostolskie, unikając tworzenia niejednoznacznych form, które mogą wprowadzić niejasność w ich interpretacji. Przydatny w tym zakresie byłby również oficjalny katalog, który precyzyjnie określałby, do jakiej kategorii należy dany dokument.

Cenna była zatem baza danych, w której zostałyby wyróżniona i podana klasyfikacja każdego dokumentu pod względem jego charakterystyki prawnej.

PIŚMIENNICTWO

- Augustyniak, Mariusz. 2014. „Miejsce i rola słuszności w prawie kościelnym.” *Łódzkie Studia Teologiczne* 23, nr 2:7-26.
- Carvajal Prieto, José A. 2003. *Los directorios en el derecho canónico*. Roma: Pontificia Università della Santa Croce.
- Dudziak, Jan. 2002. *Prawo kanoniczne, I. Normy ogólne*. Tarnów: Biblos.
- Dzierżon, Ginter. 2024. „The requirement of promulgation of non-legislative acts in the 1983 code of canon law.” *Kościół i Prawo* 13(26), nr 1:9-18. <https://doi.org/10.18290/kip2024.1>
- Hemperek, Piotr, i Wojciech Góralski. 1995. „Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego.” W *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r.*, t. I, cz. I, 1-189. Lublin: Redakcja Wydawnictwa KUL.
- Kasprzak, Sylwester. 2005. „Teologiczny charakter prawa kanonicznego i jego porządkująca rola w społeczności Kościoła.” *Roczniki Nauk Prawnych* 15, nr 2:313-49.
- Kroczyk, Piotr. 2016. „Czy system prawa kanonicznego może być wzorcem dla systemu prawnego federacji państw?” *Prawo Kanoniczne* 59, nr 2:73-87. <http://dx.doi.org/10.21697/pk.2016.59.2.05>
- Kroczyk, Piotr. 2017a. „Naturalizacja prawa kanonicznego w optyce prawodawczej.” *Folia Iuridica* 81, nr 2:17-28. <https://doi.org/10.18778/0208-6069.81.02>
- Kroczyk, Piotr. 2017b. „Kilka uwag do znowelizowanych Wytycznych Konferencji Episkopatu Polski w kontekście zasad techniki legislacyjnej oraz znowelizowanego art. 240 § 1 kodeksu karnego.” *Annales Canonici*, nr 13:91-107. <http://dx.doi.org/10.15633/acan.2221>
- Koźmiński, Krzysztof, i Paulina Konca. 2025. „The law of interpretation as a recipe for legal knowledge in the era of post-modernization of legislation.” *The Theory and Practice of Legislation* 14, nr 1:1-22. <https://doi.org/10.1080/20508840.2025.2521177>
- Michowicz, Przemysław. 2023. „Problem multicytryczności systemu prawa kanonicznego.” *Rocznik Nauk Prawnych* 33, nr 4:83-98. <http://doi.org/10.18290/rnp23334.5>
- Odachowski, Jarosław. 2018. „Znaczenie wytycznych w kontekście publicznego nadzoru nad rynkiem zamówień publicznych.” *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr 540:267-87. <https://doi.org/10.15611/pn.2018.540.19>
- Sitarz, Mirosław. 2004. *Słownik prawa kanonicznego*. Warszawa: Pax.